MUSTAQILLIK DAVRI IJTIMOIY-MA'NAVIY MUHITINING G‘AZAL MAVZULARIGA TA'SIRI

Abduraximova Dilafruz
FarDU mustaqil izlanuvchisi

Annotatsiya
Mazkur maqolada Mustaqillik davri ijtimoiy-ma’naviy muhitining o‘zbek g‘azaliyoti mavzulariga ko‘rsatgan ta’siri tahlil qilinadi. Tadqiqotda milliy mustaqillik tufayli g‘azal janrida yuz bergan g‘oyaviy-badiiy yangilanishlar, xususan, Mustaqillik, Vatan, milliy o‘zlik, tarixiy xotira va ma’naviy qadriyatlar mavzularining keng o‘rin egallashi yoritilgan. Shuningdek, Erkin Vohidov, Abdulla Oripov, Sirojiddin Sayyid, Jamol Kamol va Matnazar Abdulhakim kabi shoirlar ijodida an’ana va novatorlikning uyg‘unlashuvi, mumtoz g‘azal poetikasining zamonaviy tafakkur bilan boyishi masalalari ilmiy asosda tahlil etilgan. Mustaqillik davri g‘azaliyotida milliy g‘urur, vatanparvarlik, ma’naviy uyg‘onish va tarixiy adolat g‘oyalarining badiiy talqini tadqiqotning asosiy mazmunini tashkil etadi.

Kalit so‘zlar: *Mustaqillik davri, g‘azaliyot, Vatan mavzusi, milliy qadriyatlar, milliy o‘zlik, vatanparvarlik, an’ana va novatorlik, poetika, ma’naviy uyg‘onish, Abdulla Oripov, Erkin Vohidov.*

KIRISH

Mustaqillik davri o‘zbek g‘azaliyotining nazariy-metodologik asoslari tahlil qilinayotgan ushbu tadqiqot doirasida, adabiy jarayonning ijtimoiy-ma'naviy muhit bilan uzviy bog‘liqligi alohida ahamiyat kasb etadi. Ayniqsa, milliy mustaqillikning qo‘lga kiritilishi o‘zbek adabiyotida, jumladan, g‘azal janrida mavzular doirasining kengayishi va yangi ma'no qatlamlarining paydo bo‘lishiga zamin yaratdi. Shu bois, ushbu bandda Mustaqillik davri ijtimoiy-ma'naviy muhitining g‘azal mavzulariga ta'siri, xususan, Mustaqillik, Vatan, milliy qadriyatlar kabi yangi mavzularning g‘azal poetikasiga kirib kelishi sabablari chuqur ilmiy asosda o‘rganiladi.

Mustaqillik davrining dastlabki yillarida O‘zbekistonda yuz bergan ulkan ijtimoiy-siyosiy va ma'naviy o‘zgarishlar adabiy jarayonga bevosita ta'sir ko‘rsatdi. Sovet totalitar tuzumi davrida mafkuraviy tazyiqlar ostida cheklangan, ba'zan taqiqlangan mavzular – Vatan tarixi, milliy qadriyatlar, din, ozodlik g‘oyalari – mustaqillik shabadasi bilan erkinlikka chiqdi.[1] Bu esa ijodkorlar uchun nafaqat yangi g‘oyaviy-estetik ufqlarni ochdi, balki adabiyotga o‘zining asl ijtimoiy-ma'naviy vazifasini tiklash imkonini berdi. G‘azal janri, o‘zining asrlar sinovidan o‘tgan an'anaviy muhabbat, falsafa va tasavvuf mavzularini saqlab qolgan holda, yangi davrning dolzarb muammolarini, xalqning orzu-umidlarini, milliy intilishlarini ifodalashning samarali vositasiga aylandi. Bu jarayon g‘azal poetikasida an'ana va novatorlik dialektikasining yorqin namunasini ko‘rsatdi, janrning ichki imkoniyatlarini yangidan kashf etishga zamin yaratdi.

Mustaqillik g‘oyasi, avvalo, xalqning asrlar davomidagi ozodlik intilishlarining ro‘yobga chiqishi sifatida tushunildi va bu g‘azallarda chuqur minnatdorlik, faxr,

[1] Ergashev A. Mustaqillik davri o‘zbek she’riyatida an’ana va novatorlik. – Toshkent: Mumtoz so‘z, 2015.

shukronalik va kelajakka mustahkam umid tuyg‘ulari bilan aks etdi. Shoirlar Mustaqillikni nafaqat siyosiy hodisa, balki millatning ma'naviy yuksalishi, o‘zligini anglash, tarixiy adolatning tiklanishi jarayoni sifatida talqin qildilar. Vatan mavzusi esa endilikda faqat geografik makon yoki tug‘ilib o‘sgan joy emas, balki milliy g‘urur, o‘tmish ajdodlar merosi, kelajak avlodlar mas'uliyati mujassam bo‘lgan muqaddas tushunchaga aylandi.

Mumtoz g‘azaliyotda Vatan tushunchasi ko‘pincha mavhum, umumbashariy yoki muayyan jug‘rofiy-madaniy makon (Turon, Movarounnahr) bilan bog‘liq holda, ba'zan esa yorning jamoli, uning yashaydigan go‘shasi (mahalla, shahar) timsolida gavdalangan. Alisher Navoiy yoki Fuzuliy g‘azallaridagi Vatan obrazi ko‘proq ma'naviy-ruhiy makon, ilohiy ishqning tajalli topadigan manzili sifatida tasvirlanadi. Mustaqillik davriga kelib, bu an'anaviy talqin jiddiy transformatsiyaga uchradi.[2] Erkin Vohidov va Abdulla Oripov ijodida Vatan endi mavhum yoki majoziy tushuncha emas, balki aniq chegaralarga, davlat ramzlariga, milliy o‘zlikka ega bo‘lgan suveren O‘zbekiston timsolida namoyon bo‘ldi. Bu shoirlarning g‘azallarida istiqlolning ilk yillaridagi umumxalq hayajoni, milliy g‘urur va iftixor tuyg‘ulari, mustabid tuzum davridagi milliy qadriyatlarning oyoqosti qilinganiga achinish va endilikda ularni tiklashga bo‘lgan da'vat ohanglari ustuvorlik qiladi. Masalan, Abdulla Oripov g‘azallarida "erk quyoshi", "istiqlol tongi" kabi obrazlar orqali yangi davrning ruhi ifodalansa, Erkin Vohidov g‘azallarida Vatan madhi o‘zbek xalqining tarixiy o‘tmishi, buyuk siymolari va boy ma'naviy merosi bilan uzviy bog‘liqlikda kuylanadi. Bu ikki ulkan shoir g‘azallarida Vatan mavzusi orqali milliy o‘zlikni anglash masalasi markaziy o‘ringa chiqdi va bu keyingi avlod ijodkorlari uchun o‘ziga xos badiiy zamin yaratdi.[3]

Mustaqillik yillaridagi g‘azallarida mumtoz an’analar (xususan, Navoiy, Fuzuliy, Bobur she’riyati) bilan zamonaviy tafakkur o‘rtasida mustahkam ko‘prik vazifasini o‘tadi. Uning g‘azallarida an’anaviy ishqiy motivlar zamonning falsafiy mushohadalari, ijtimoiy-axloqiy masalalari bilan chuqur sintezlashgan holda namoyon bo‘ladi. Shoir klassik aruz vaznlarining nozik imkoniyatlaridan mahorat bilan foydalanib, g‘azalga intellektual salobat va teranlik baxsh etdi. Abdulla Oripov g‘azal janriga o‘ziga xos vatanparvarlik pafosi va isyonkor ruh olib kirdi. Uning g‘azallarida Vatan obrazi eng yuksak mavqega ko‘tarilib, muqaddas tushunchaga aylandi. Shoir lirik “men”i ko‘pincha xalq, millat dardi bilan yonayotgan, tarixiy haqiqat uchun kurashayotgan fidoiy shaxs siymosida gavdalanadi. Uning she’riy tilidagi keskinlik, publitsistik jo‘shqinlik g‘azalning an’anaviy ohangdorligiga yangicha joziba bag‘ishladi. Sirojiddin Sayyid ijodida g‘azal folklor estetikasi va tasavvufiy lirizm bilan uzviy bog‘liqlikda rivojlandi. Uning g‘azallari xalq qo‘shiqlariga xos sodda, ammo purma’no til, ohangdorlik va samimiylik bilan ajralib turadi. Shoir an’anaviy tasavvufiy ramzlarni (may, soqiy, qadah) milliy ruh bilan sug‘orib, ularga yangicha ma’no yukladi va g‘azalni keng kitobxonlar ommasiga yaqinlashtirdi. Jamol Kamol o‘zining filolog olimlik salohiyatini shoirlik mahorati bilan uyg‘unlashtirgan holda, g‘azal an’analarini chuqur

[2] Yo‘ldoshev Q. Yonayotgan so‘z (Zamonaviy she’riyat tahlillari). – Toshkent: Yangi asr avlodi, 2006.

[3] Erkin Vohidov. Saylanma. G‘azallar (Zamin nidosi). – Toshkent: Sharq, 2014.

ilmiy asosda davom ettirdi. Uning, ayniqsa, Navoiy va Fuzuliy g‘azallariga bog‘lagan tatabbu’lari shunchaki taqlid emas, balki mumtoz shoirlar bilan olib borilgan o‘ziga xos ijodiy muloqot, ularning g‘oyalarini mustaqillik davri nuqtai nazaridan qayta talqin qilish namunasi bo‘ldi. Matnazar Abdulhakim esa g‘azal janrining intellektual imkoniyatlarini keskin kengaytirdi.[4] Uning she’riyatida Sharq falsafasi va G‘arb ilmiy tafakkuri, mumtoz poetika va modernistik tasvir usullari o‘zaro sintezlashib ketadi. Shoirning murakkab metaforalarga, kutilmagan assotsiatsiyalarga boy g‘azallari an’anaviy janr zamonaviy dunyoning eng chigal falsafiy muammolarini ham ifodalashga qodir ekanligini isbotladi.[5]

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI:

1. Erkin Vohidov. Saylanma. G‘azallar (Zamin nidosi). – Toshkent: Sharq, 2014.
2. Abdulla Oripov. Saylanma (Istiqlol jozibasi). – Toshkent: G‘afur G‘ulom nomidagi nashriyot-matbaa ijodiy uyi, 2015.
3. Quronov D. Adabiyotshunoslikka kirish. – Toshkent: Akademnashr, 2019.
4. Ergashev A. Mustaqillik davri o‘zbek she’riyatida an’ana va novatorlik. – Toshkent: Mumtoz so‘z, 2015.
5. Yo‘ldoshev Q. Yonayotgan so‘z (Zamonaviy she’riyat tahlillari). – Toshkent: Yangi asr avlodi, 2006.
6. Umarov S. O‘zbek g‘azaliyoti evolutsiyasi (XX asr oxiri va XXI asr boshi). Ilmiy monografiya. – Toshkent: Tamaddun, 2018.

[4] Ergashev A. Mustaqillik davri o‘zbek she’riyatida an’ana va novatorlik. – Toshkent: Mumtoz so‘z, 2015.

[5] Quronov D. Adabiyotshunoslikka kirish. – Toshkent: Akademnashr, 2019.